

Hipolit Wojtkiewicz

Szesnastowieczne łacińsko-polsko-rosyjskie kontakty językowe w zakresie słownictwa

Studia Rossica Posnaniensia 10, 251-258

1978

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

HIPOLIT WOJTKIEWICZ

Koszalin

SZESNASTOWIECZNE ŁACIŃSKO-POLSKO-ROSYJSKIE KONTAKTY JEZYKOWE W ZAKRESIE SŁOWNICTWA

W 1549 roku w Krakowie został wydrukowany przekład polski łacińskiego traktatu Piotra Crescentyna *Liber ruralium commodorum* lub *Opus ruralium commodorum libri XII* pt. *Księgi o gospodarstwie, y o opatrzaniu rozmnożenia rozlicznych pożytkow, każdemu stanowi potrzebne*¹. Natomiast nakładem wydawnictwa Akademii Nauk ZSRR w 1973 roku ukazała się książka *Naziratel* zawierająca w swej treści przedruk rękopisu starorosyjskiego z XVI w. noszącego nazwę: Книга глаголема Я назиратель сиречь брад домовных дѣтель².

Swojego czasu zaznaczyłem, że geneza wspomnianego zabytku rosyjskiego w sposób bezpośredni związana jest z wydaniem polskim z 1549 roku³. Analizując wszechstronnie starorosyjski tekst *Naziratela* łącznie z odpowiednimi fragmentami oryginału polskiego ogólnie można stwierdzić, że rękopis rosyjski stanowi dość dokładną kopię tekstu polskiego. Por. Crse i Nazir.:

¹ Cytuję według: Piotra Crescentina o sprawach pożytkow wiejskich abo rolnych dwoienascie xiąg w Krakowie w drukarni Heleny Floryńskiej, 1549 r., Bib. Nar. nr 01940, reprodukcja fotooffsetowa; dalej pierwsza liczba w tekście po cytacie, zaczerpniętym z tej pozycji, oznacza kolumnę tekstu, natomiast liczba po przecinku określa numer wersu licząc od góry. Wszystkie cytowane wyrazy polskie przekazują literę w literę bez jakiegokolwiek zmiany, wprowadzam tylko zamiast *ß*, *ÿ* -sz; *h*, *z*, *l*-y, *z*, *s*. Ścisłe przestrzegam także znaków graficznych tekstu polskiego, stosuję skrót Crse. (Ze względów technicznych zastąpiłem „a jotowane” znakiem Я, a jus mały znakiem А — Red.).

² *Назиратель*, przygotowali В. С. Гольшенко, Р. В. Бахтурина и И. С. Филиппова под ред. С. И. Коткова, Москва 1973 — dalej pierwsza liczba w tekście sygnalizuje stronę rękopisu rosyjskiego, ob — stronę odwrotną, druga — numer wersu licząc od góry, stosuję skrót Nazir.

³ Zob. „Slavia Orientalis” 1975, nr 2, s. 236 - 238; Drugie polskie wydanie utworu łacińskiego pisarza Piotra Crescentyną *O pomnożeniu y rozkrzewieniu wszelakich Pożytkow, Książ Dwoienascie: Ludziom Stanu każdego, którzyby się wcześniwym Gospodarstwem bawili, wielce potrzebne à pożyteczne* — również ukazało się w Krakowie w 1571 r.

Auicenna pisze iż w cebuli jest ostrosć iakoby rzeżacza/
takież gorzkosć y ciřpkosć/à czo głębiey do drzenia
to ostrzeysza/takież czirwonosć iey ostrsza niż białosć/
surowa też ostrsza niż warzona/à sucha ostrsza niż zielona
Ma też moc wyćiągać krew na wirzech ciała/przeto skorę
czyñi rumianą. Nasienie iey trąd z twarzy spądza/210, 6 - 14

. авицена пишеть что в лѣкѣ есть ѡстрость кабы рѣзача. таково ж гор-
кость и терпкость. а что глѣбоко къ сериѣ. то болши ѡстраа красность
ее болши ѡстрая нежели бѣлосць, сыраЯ тако ж ѡстреишаА нежели
варенаЯ. а сѣхаА ѡстреишаЯ, нежели зеленаЯ. а имѣеть силѣ вытЯгати
кров на верхъ тѣла. того для дѣлаеть кожѣ рѣмянЮ и краснЮ. семя
его проказѣ или лишаЯ трѣд с лица зганЯеть. 202/202 ов., 13-5.

Przytoczone fragmenty tekstów obrazują cechy charakterystyczne *luku* 'cebuli'. Pod wpływem polskiego traktatu w *Naziratelu* mechanicznie zostaje skopiowany związek zgody, zachodzący między poszczególnymi wyrazami polskimi. Po rosyjsku należałoby raczej oczekiwać: лѣкъ ... его, сырои, ѡстреишии, варении, зелении.

W zabytku rosyjskim odnajdujemy sporo łacynizmów, które przeniknęły do języka rosyjskiego poprzez medium polskie. Na szczególną uwagę zasłu-
gują następujące wyrazy: акт, актѣс, бросквиня, балнеум марие, башня,
бѣрд, каштан, лареѣ, мул, петрѣшка, пигви, рожа, цыбѣля, цыбѣлнии, шпѣнт,
шпѣнтик.

акт, rzecz. r. m. 'ts': por. Crse i Nazir.:

Części lepak drugie ktore iuż są in *actu* to iest
istothnie sprawione/ 50, 28 - 29

. части же которые сѣтъ въ актѣ. сиřпечь совершен¹но здѣланные. 50 ов. 7-9.

Polski *akt* pochodzi od łac. *actus* 'czyn'. Pożyczka polska w języku rosyjskim-p. ESRJ-A, 68⁴. Słowo *akt* w języku polskim wieloznaczne, które m. in. oznacza: 1. czyn, uczynek; 2. papier, dokument. Wyrazem tym w XVI wieku chętnie posługiwał się Grzegorz Knapski w *Thesaurus polono-latino-graecus*, Bartłomiej z Bydgoszczy, Jan Mączyński itp. — p. dokładniej SP I, 9 - 10⁵. Natomiast słowniki rosyjskie, takie jak *Djuwernua MSD*⁶, *Koczin MT*⁷, Poli-

⁴ ESRJ-A, B, V, D, Ž — *Этимологический словарь русского языка*, Москва 1963 - 1973.

⁵ SP I - IX — *Słownik polszczyzny XVI wieku*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1966 - 1974.

⁶ *Djuwernua MSD* — А. Дювернуа, *Материалы для словаря древнерусского языка*, Москва 1893.

⁷ *Koczin MT* — Кочин, *Материалы для терминологического словаря древней России*, Москва — Ленинград 1937.

karpow⁸, Preobrażenski⁹ wyrazu tego nie notują. Błędnie podana etymologia pożyczki polskiej w języku rosyjskim przez radzieckiego uczonego H. M. Szanskiego tj. ESRJ-A. Rosyjskie słowo *akt* jako 'papier, akt, dokument' pochodzi za pośrednictwem pol. *akt* od łac. *actum*, natomiast ros. *akt* 'czyn, postępek' poprzez pol. *akt* od fr. *acte* 'ts' z łac. *actus* 'czyn' — p. ERSJ-A, 68 oraz Vasmer REW I, 66¹⁰. Autorzy ESRJ-A twierdzą, że ros. *akt* jako 'dokument, papier', prawdopodobnie, jest szesnastowieczną pożyczką polską i po raz pierwszy słowo to wystąpiło w Книге глаголемой Надзиратель, сиречь Урядь домовныхъ дѣтель., natomiast ros. *akt* 'czyn, postępek' jest zapożyczeniem polskim z epoki Piotra Wielkiego. Pomijając błędy w tytule rękopisu rosyjskiego w słowniku etymologicznym pod redakcją H. M. Szanskiego (ESRJ-A), oczywiście, jeśli będziemy ściśle przestrzegać znaków graficznych tego zabytku (poprawnie winno być: назиратель, сиречь, домовных, Ѹрад) twierdzenie, że wyraz *akt* jako 'czyn, postępek' przedostał się do języka rosyjskiego z języka polskiego w XVII wieku jest bezpodstawne, gdyż słowo to przeniknęło z języka polskiego do języka rosyjskiego już w wieku XVI, świadczą o tym podane wyżej cytaty z polskiego traktatu z 1549 r. oraz z *Naziratela*. Nie ma natomiast w *Nazir.* wyrazu *akt* w znaczeniu 'papier'. Polonizm ten został pominięty przez wydawany obecnie słownik języka rosyjskiego XI - XVII w.¹¹

актѸс, rzecz. n. 'czyn, postępek': w XVI wieku wyraz nieznany w języku rosyjskim, także Słstp¹², Linde SJP¹³ nie notuje. Według SP I w języku polskim w XVI wieku pisownia tego wyrazu jest wyłącznie łacińska (*actus*, spacium agri-miejsce tak wielkie w polu jako sto i dwadzieście stop — J. Mączynski). W słowniku Bartłomieja z Bydgoszczy *actus* oznacza 'skłonność, uczynek' — p. dokładniej SP I, 98. Typowy łacynizm, który według Trzaski ESWO, 42¹⁴ ma postać *actus pulus* 'absolutna doskonała czynność'. Słownik AN SRJ I nie wymienia. Por. Crse i Nazir.:

Druga cząstka rzeczy każdej jest ona która iuż jest
sprawiona/takową zową połączynie *actus*/49, 42 - 43

⁸ Polikarpow — Ф. Поликарпов, *Лексикон триязычный, сиреч речений славенских еллино-греческих и латинских сокровище, из различных древних и новых книг собранное*, Москва 1704.

⁹ Preobrażenski — А. Преображенский, *Этимологический словарь русского языка*, т. I - II, Москва 1959.

¹⁰ Vasmer REW — М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка* (przekład z oryginału niemieckiego), т. I - IV, Москва 1964 - 1973.

¹¹ AN SRJ I - II — Академия Наук ZSRR, *Словарь русского языка XI - XVII веков*, Москва 1975.

¹² Słstp — *Słownik staropolski*, т. I - VII, Warszawa 1953 - 1973.

¹³ Linde SJP — B. Linde, *Słownik języka polskiego*, wydanie fotooffsetowe, т. I - VI, Warszawa 1951.

¹⁴ Trzaski ESWO — Trzaski, Everta i Michalskiego, *Encyklopedyczny słownik wyrazów obcych*, Warszawa 1927.

дрѣгаЯ частьна дѣла всякого. котораА уже есть здѣланаА.
сичевѡю нарицають по латине. актѡсь сиречь сотворен¹ное. 49, 14-17

balneum marie, zwrot łaciński. W oryginale polskim wcześniej tj. przed tym zwrotem wystąpiło objaśnienie: w *piecziku z gnoiu* 77, 2. W wieku XVI zwrot ten nie jest znany w języku polskim i rosyjskim. Typowy łacynizm: łac. *Balneum* 'łaźnia, kąpiel' (por. *Balneo terapia* — gr.-łac., tj. *balneum* i *therapeia* 'służba, pielęgnowanie, leczenie przy pomocy kąpeli') oraz *Maria* z hebrajskiego *Miram* — imię żeńskie czasami męskie tj. gorycz, oporność, krnąbrność — p. Trzaski ESWO, 1220 i Kreiner SE, 33¹⁵. W *Naziratelu* i w języku rosyjskim niewątpliwie pod wpływem polskiego traktatu Piotra Crescentyna z 1549 r.; por.:

ѡа зоваѣ у *Balneum Marie* bowiem wtakowym ciepłe ... 77, 2 - 4

которѡю нарицають *балнеум марие*. 88 ов., 14 - 15
понеже в сичевом навоѣе ...

bašnia rzecz. ż. 'ts': w polszczyźnie szesnastowiecznej wyraz powszechnie znany: por. *baszta* — 66 razy, *baste* — 3 razy, synonimami są: *wieża*, *zamek*-p. SP II, 27. W języku rosyjskim słownik AN SRJ I, 82 - 83 notuje już w 1552 i 1639 r., a w znaczeniu 'więzienie' w 1655 r. Zapożyczenie polskie w języku rosyjskim — p. ESRJ-B, 64; Kochman I, 31¹⁶; Vasmer REW I, 139. Polskie *baszta* od czeskiego *bašta*, a to ze śr.-łac. *bastia* 'wieża obronna, czyli wieża warowna fortyfikacji średniowiecznych broniąca dostępu do murów' — p. Trzaski ESWO, 172; por. także Crse i Nazir.:

ѡа которимы *basztha* abo wieża była zbudowana/ 21, 21 - 22

на котором бы башня поставити было мощно. 25 ов., 12 - 13

бросквина, rzecz. ż.: w języku polskim w XVI wieku wyraz często notowany. W języku rosyjskim słowo to po raz pierwszy, najprawdopodobniej, wystąpiło w *Naziratelu*, w XVII wieku hasło wymienia LPB¹⁷; u Polikarpowa odnajdujemy *бросквина* дрѣво oraz *бросквинный* плодъ. Rosyjskie *бросквина*, *брусквина* *Persica vulgaris*, ukr. *бросквина* poprzez pol. *broskiew*, *brzoskiew*, st.-pol. *brzoskinia* od czes. *břeskev*, a to z kolei poprzez śr.-g.-n. *pfersich* pochodzi od łac. *mālum persicum* od gr. $\mu\eta\lambda\omicron\gamma$ $\pi\epsilon\rho\sigma\iota\chi\omicron\nu$ 'jabłko brzoskwinowe' — p. dokładniej Vasmer REW I, 218; por. także Brückner SEJP, 45¹⁸;

¹⁵ Kreiner SE — J. Kreiner, *Słownik etymologiczny łacińskich nazw i terminów używanych w biologii oraz medycynie*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1963.

¹⁶ Kochman I — S. Kochman, *Polsko-rosyjskie kontakty językowe w zakresie słownictwa w XVII wieku*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1967.

¹⁷ LPB — *Лексикон славенороскій* Памвы Берынды с 1627 г. (według wznowienia): Kijów 1961.

¹⁸ Brückner SEJP — A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1957.

Kochman I, 49; Sławski SEJP, 46 - 47¹⁹; por. także Crse i Nazir.:

... iako są migdałowe (peczki) *brzoskinie* abo
orzechy/ 115, 39 - 40

... какъ то сѣть мигдалныя почки. *бросквинѣ* или орѣхи. 128 ов., 4 - 5

каштан, rzecz. m. 'ts': pożyczka polska w języku rosyjskim, tj. za pośrednictwem pol. *kasztan*, czes. *kaštan* z niem. *Kastanie* lub ludowego *Kastane*, którego praźródłem uważa się łac. *castanea*, gr. *χάστανον* od armeńskiego *kaskeni* 'kasztanowy' — p. Vasmer REW II, 215; por. także Kochman I, 53; Preobrażenski I, 303. Mylnie jest podana etymologia wyrazu przez Cyganienko ESRJ, 196²⁰ tj. stwierdzenie jakoby wyraz ten został zapożyczony w języku rosyjskim z języka polskiego dopiero w XVII wieku. Granicę zapożyczenia należałoby przesunąć o cały wiek wstecz — por. Crse i Nazir.:

(*kastany*) orzechy wszelkie. 115, 9 - 10

каштаны и орѣхи всякие. 127 ов., 4 - 5

лареѣ rzecz. m. 'ts' tzn. 'rodzaj drzewa': por. *larix-laric* z łac. *larix* — p. dokładniej Kreiner SE, 117. Łatynizm ten przekazany do języka rosyjskiego z języka polskiego za pośrednictwem traktatu Piotra Crescentyna z 1549 r.; por. Crse i Nazir.:

...y też *larex* ku budowaniu barzo użyteczna
jest ... 36, 3 - 4

такъ ж и *лареѣ* к созиданию хоромъ сѣло полезныи. 42 ов., 10 - 11

мул, rzecz. m. 'ts': KSP²¹ notuje. Według SCSiRJ²² hasło *мул* toż same z *ишакъ* Burdonъ PSIS²³ oraz Preobrażenski I, 567 - 568 formę ros. *муль* wywodzą bezpośrednio z łac. *mūlus* 'zwierzę pochodzące z konia i osła'. Hasło to nie figuruje w słownikach rosyjskich: Djuwernua MSD, Srezniewskij Mat²⁴., Polikarpow z 1704 r. Nie bez podstaw są przypuszczenia M. Vasmera REW III, 7 - 8, oczywiście, biorąc pod uwagę i chronologię, że ros. *муль* jest

¹⁹ Sławski SEJP — F. Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. I A-J, Kraków 1952 - 1956.

²⁰ Cyganienko ESRJ — Г. Цыганенко, *Этимологический словарь русского языка*, Киев 1970.

²¹ KSP — Kartoteka słownika polskiego XVI wieku w Toruniu.

²² SCSiRJ — *Словарь церковнославянского и русского языка*, т. I - IV, Санкт-Петербург 1847.

²³ Burdonъ PSIS — *Полный словарь иностранных слов вошедших въ употребление въ русском языке, съ означениемъ ихъ корней* составили по лучшимъ источникамъ Бурдонъ и Михельсонъ, Москва 1907.

²⁴ Srezniewskij Mat. — И. И. Срезневский, *Материалы для словаря древнерусского языка*, т. I - III, Москва 1958.

pożyczką z pol. *mul*, czes. *mul* ze śr.-g.-n., *mūl* od łac. *mūlus* 'ts'; por. także st.-ros. *мѣскъ*, *мѣскъ*, *мѣсчата*, ukr. *мєск* SCS *мьскь*, *мѣзъ*, bułg. *мѣск*, sch. *māzǒb* *māzga*, słoweńskie *māzq*, *mezǒq*, st.-czes. *mezek* 'mul'. Por. także Crse i Nazir.:

... abowiem gdi sie zmiesza koń zosliczą abo zasię/ tedy
też inszy rodzai stego pochodzi iako są *mulowie*... 64, 43 - 45

... ибо коли конь смѣшается со ослицею. тогда опять от него род
происходить как то съть *мѣлове* ... 71 ов., 14 - 17

nempŏuka, rzecz. ż. 'ts': pożyczka polska odnotowana przez Stanisława Kochmana w Leksykonie F. Polikarpowa — p. Kochman I, 55. Słowo to wymienia także SCSiR.J. Pol. *pietruszka* poprzez język niemiecki pochodzi od łac. *petroselinum* z gr. *petroselinon* (*petros* 'kamień' i *selinon* 'seler') — p. Szanski KES, 248 - 249²⁵; por. Kochman I, 55. KSP notuje; por. również Crse i Nazir.:

/iako iest *piotruszka*/204, 24

.какъ то есть *nempŏuka* ... 195, 10

nigwi, rzecz. l. m. KSP i SCS iR.J. wymieniają. Rosyjskie słowo *nigwi* za pośrednictwem pol. *pigwa*, st.-czes. *pihva* 'figa' zapożyczone jest ze st.-g.-n. *fīga* 'ts' od łac. *figus* 'ts' — p. dokładniej Vasmer REW III, 259. Por. także Crse i Nazir.:

.tam mogą być sadzone pomogranati (*pigwy*) y insze
drzewa... 145, 39 - 40

.тамо мощно есть садити помогранаты *nigwi* и иные дрєвєса ... 171 ов.,
6 - 7

poža, rzecz. ż. 'róža': według Mieczysława Basaja „... róža jako roślina w średniowieczu przede wszystkim lecznicza, obcego pochodzenia dostała się do Polski wraz z zakładaniem klasztorów w okresie przyjmowania chrześcijaństwa. Wyraz ten znany na terenie całej słowiańszczyzny, w językach wschodniosłowiańskich zapewne z polskiego, a w języku górnołużyckim z niemieckiego”²⁶. Spółgłoska *ž* zamiast *s* wyraźnie wskazuje na pośrednictwo polskie przy zapożyczeniu wyrazu łac. *rose*, gr. *ῥόσον*. Por. Crse i Nazir.:

Róža też polna przemienia się w pełną... 68, 28

.*poža* или сварабовина полскои, переменяетса в полнѣю
домашнюю сварабовинѣ. 77, 13 - 14

²⁵ Szanski KES — H. Шанский, В. Иванов, Т. Шанская, *Краткий этимологический словарь русского языка*, Москва 1961.

²⁶ M. Basaj, J. Siatkowski, *Przegląd wyrazów uważanych w literaturze naukowej za bohemizmy*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 1974, nr 14, s. 11.

цыбѡля, rzecz. ż. 'ts': słownik polszczyzny szesnastowiecznej poświadcza 117 razy formę *cebula* i 7 razy — *cybula* — p. SP III, 135. W wieku XVII hasło *цыбуля, лук ядомый* wymienia *Atfawit inostrannykh rieczej* — p. Koch. Pol²⁷, 52. W języku rosyjskim jest to zapożyczenie za pośrednictwem pol. *cybula* ze śr.-g.-n. *zibolle, zwibolle* od łac. *cēpulla, cēpa* 'ts' — p. Vasmer REW IV, 305; p. także Preobrażenskij II, 49. Chronologia przemawia za tym, że wyraz polski, najprawdopodobniej, został zapożyczony w języku rosyjskim za pośrednictwem traktatu Piotra Crescentyna z 1549 r. Por. 19 innych rosyjskich odpowiedników typu *лук* w *Naziratełu* oraz:

/aczkolwie przyniecy na drugieh zagoniech może
rosć *cebula*/ 207, 30 - 31

.хотЯ при неи на дрѡгихъ загонах может
рости *цыбѡля* или лѡк ... 199, 10 - 11

цыбѡльны, przymiotnik 'ts': p. *цыбуля*, por. także Crse i Nazir.:

Nasienie porowe abo *cebulne* lepiej bywa
zachowano... 205, 11 - 12

.сѡмЯ *цыбѡльное* или лѡковое лѡтчи прЯтается, 196, 15 - 16

шпѡнт, rzecz. ż. 'ts': poprzez pol. *szpunt* ze śr.-g.-n. *spunt*, śr.-d.-n. *spunt* od łac. ludowego **expunctum* — p. Vasmer REW IV, 475; pol. *szpunt* rosyjskimi odpowiednikami są: *тулка, втулка, втулочка* — p. Linde SJP V, 609 i SCSiRJ IV, 462. Wyraz ten, widocznie, za pośrednictwem polskiego tekstu z 1549 r. trafił do języka rosyjskiego. Por. Crse i Nazir.:

/takież obmazać gliną one spary abo y wszytek
szpunth/129, 8 - 9

.а после ѡбмазати глиною ѡные щели или всю
прививкѡ шпѡнтѣ, сирѣчь клинчикъ. 148 ов., 12 - 14

шпѡнтик, rzecz. m. 'ts': p. *шпѡнтъ*. Zdrobienie derywowane za pomocą sufiksu *-ik*, tworzącego wyrazy o zabarwieniu deminutywno-pejoratywnym. Por. Crse i Nazir.:

/by tilko był na szpuncíku/à wspuntuy nie barzo
gwałtem... 128, 47 - 49

.толко чтобы былъ на *шпѡнтикѡ*. и вѡбси
недобрѣ силно ... 148 ов., 1 - 2

²⁷ Koch Pol. — S. Kochman, *Polonica w leksykografii rosyjskiej XVII wieku*, Warszawa—Wrocław 1975.

Ale por. i także:

/à thym obyčzaiem y więcey też szpunčíkow
z pączkami może wstawiać... 129, 34 - 36

.i симь обычаем и болши тако же клин цовъ
с почками мощно есть воставляти. 149 ов., 9 - 10

Zestawienie tekstologiczno-porównawcze stanowi małą próbę zaprezentowania złożonych kontaktów językowych łacińsko-polsko-rosyjskich. Przytoczone przykłady świadczą także, że ogniwo to nie ogranicza się do wymienionych tylko trzech języków, niejednokrotnie łańcuch ten jest bardzo rozbudowany i urozmaicony. Rzecz oczywista, że obszerny materiał uniemożliwia zacytowanie wszystkich wyrazów, które z łaciny w XVI wieku poprzez medium polskie lub z innych języków poprzez pośrednictwo łacińsko-polskie, przeniknęły do języka rosyjskiego. Materiał ten bardziej szczegółowo zostanie podany w przygotowywanej obecnie pracy naukowej, będącej głębszym studium badawczym wpływów traktatu polskiego Piotra Crescentyna z 1549 r. na starorusyjski przekład *Naziratela*²⁸.

²⁸ Przyjęte skróty: fr.—francuski, g.—górný, p.—patrz, m.—męski, ż.—żeński, rzecz.—rzeczownik, st.—stary, śr.—średni, t.—tom, ts—to samo, w.—wiek, itp. Nie interpretuje się skrótów typu: pol., czes., ces, ukr. itp. Skróty te notowane są przez większość słowników polskich. Rozwiązanie pozostałych skrótów podaje się przy pierwszym cytacie danej pozycji naukowej.